

KALKINMA PLANLARI KAPSAMINDA TURİZM ENDÜSTRİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF THE TOURISM INDUSTRY IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT PLANS

*Doç. Dr. Ahmet BÜYÜKŞALVARCI¹, Arş. Gör. Mustafa Cüneyt ŞAPCILAR¹, Arş. Gör. Selman
BAYRAKCI¹*

¹Turizm İşletmeciliği Bölümü
Necmettin Erbakan Üniversitesi
ahmetbuyuksalvarci@gmail.com, mustafacuneyt@gmail.com, selmanbayrakci@gmail.com

ÖZET

Türkiye’de turizm endüstrisinin gelişimi, planlı dönem öncesi (1923-1963) ve planlı dönem (1963’ten sonra) olmak üzere iki dönemde incelenmektedir. Turizmin gelişmesinde önemli bir yere sahip olan Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türk turizminin gelişmesi ve Türkiye’nin tanıtılması için yaptığı çalışmalar neticesinde son yıllarda çok önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Bu kapsamda bakanlığın ekonomik büyüme, istihdamın artırılması, bölgesel gelişmişlik düzeyinin dengelenmesi, ekonominin dış rekabete açılması gibi politikalar üzerine kurulduğu gözlenmektedir. Bu amaçla, birçok yasal düzenleme gerçekleştirilmiş, kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır. Özellikle 1982 yılında yürürlüğe giren, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, yürürlük tarihinden bugüne turizm sektörünün ülke gündeminde kalmasına, turizm için olmazsa olmaz olan konaklama, yeme-içme, eğlence gibi alanları kapsayan sektörel gelişime katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, Kalkınma Planları kapsamında turizm faaliyetlerini değerlendirmek ve Türkiye ekonomisine katkılarını irdelemektir. Çalışma, ikincil veri kaynakları incelenerek yapılmıştır. Bu doğrultuda, akademik çalışmalar, raporlar, resmi bildirgeler ve haberler taranarak veriler elde edilmiştir. Bu veriler sonucunda, Turizm Bakanlığı dönemindeki politikalar, teşvikler ve faaliyetler incelenerek etkileri irdelenmiştir. Ayrıca, dönemsel olarak turizmin gelişimi incelenerek, Türkiye ekonomisine katkıları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Turizm Endüstrisi, Kalkınma Planları

ABSTRACT

The development of the tourism industry in Turkey is examined in two periods as pre-planned period (1923-1963) and the planned period (after 1963). Culture and Tourism Ministry has an important place in the development of tourism and as a result of its efforts for development and advertising of Turkish tourism very important developments have been taken place in recent year. In this context, it is observed that the ministry was established on policies such as of economic growth, increasing employment, balancing regional development level, opening the economy to foreign competition. For this purpose many legal regulations were held and development plans came into effect. Tourism Incentive Law No. 2634 entered into force in 1982 and since then it has contributed tourism sector remaining on country's agenda and sectoral development including accommodation, catering, entertainment. In this context the purpose of the study is evaluation of tourism activities and examining the contribution of Turkey's economy within the scope of development plans. The study was conducted by analyzing secondary data sources. In this context data were obtained by scanning academic studies, reports, official declarations, news. As a result of this data, the effects were evaluated by examining policies, incentives and activities in period of the Ministry of Tourism. Also, development of tourism has been examined periodically and it has been trying to assess its contribution to Turkey's economy.

Keywords: Tourism Industry, Development Plan.

1. GİRİŞ

Turizm sektörü yapısı itibariyle değişkenliklerin görülebildiği ve rekabet üstünlüğünün bulunduğu hizmet sektörleri arasında yer almaktadır. Hizmet sektörünün en önemli özelliğinin insan odaklı olması, bu sektörün gelişime açık olduğunu göstermektedir. Gelişim gösteren sektörün, ülkeler açısından önemli bir gelir kaynağı olabildiği de bilinmektedir. Dolayısıyla turizm, gelişmekte olan birçok ülkenin ekonomik kalkınması için oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Türkiye'de de ekonomik bağlamda oldukça ciddi katkı sağlayan turizm, dünya turizm pazarında önemli bir yere sahiptir.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de turizm faaliyetleri son 35 yılda gelişme eğilimine girmiştir. Turizm, en geniş ve en hızlı büyüyen sektörler arasında sayılmakta olup tüm ülkeler bu gelişimden maksimum fayda sağlamak için çaba göstermektedir. Dolayısıyla birçok ülke turizmi, ekonomik kalkınmada önemli bir sektör olarak görmekte ve bu sektörün gelişmesi için planlar ve politikalar geliştirmektedir. Türkiye'de de turizm sektöründe özellikle 1980'li yıllardan itibaren yapılan yatırımlara ve izlenen politikalara bağlı olarak gözle görülür düzeyde gelişme gözlemlenmiş olup günümüzde de bu gelişmenin sürmekte olduğu görülmektedir. Bu dönemde sadece ekonomik alanda değil, sosyal ve kültürel alanlarda da Türkiye dışı açılmış olup, bu dönemdeki dışı açılma politikaları turizm açısından da önemli gelişmelere öncülük etmiştir (Zengin, 2010, s. 103).

Tüm bu gelişmeler doğrultusunda daha net bir açıklama getirmek gerekirse Türkiye'de turizm endüstrisinin gelişimini, planlı dönem öncesi (1923-1963) ve planlı dönem (1963'ten sonra) olmak üzere iki dönemde incelemek mümkündür. Türkiye'de turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel etkileri 1940'lardan sonra fark edilmiş, 1963 yılından 1980'li yıllara kadar, zamanla gelişme eğilimi göstermiştir (Çımat ve Bahar, 2003 s. 6). Planlı dönem öncesi Türkiye'de turizm oldukça yavaş bir ilerleme göstermiş ve bu dönemle ilgili geniş verilere ulaşmak pek mümkün değildir. Ancak 1961 Anayasası, planlı kalkınmayı hazırlayan gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

Planlı dönem öncesi (1923-1962) turizm politikaları ile ilgili olarak bir analiz yapıldığında, 1950 yılına kadar turizm alanında ciddi adımların atılmadığı söylemek mümkündür. Bununla birlikte 1923-1950 yılları arasında, bir yandan dünyanın siyasal konjonktürünün inişli-çıkışlı ve çoğu zaman savaş içerisinde bir yaşamın sürdürüldüğü bir döneme denk gelmesi ile turizm hareketlerinin dünya genelinde sönük geçmesi, öte yandan da yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin içte ve dışta çözmesi gereken ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunların bulunması, Türkiye'de turizmle ilgili çalışmaların gerektiği şekilde yapılamamasına yol açmıştır. Ancak 1950-1960 döneminde, o dönemin iktidarının da ekonomik anlayışının etkisiyle bu alanda bazı öncü çalışmalar yapılmıştır (Kozak, Kozak ve Kozak, 2009, s. 111). Planlı dönem öncesi turizmde büyük gelişmeler elde edilmemesine karşılık bu dönem, turizmin devlet teşkilatı içinde yerini almasına öncülük etmiştir. Dönem boyunca turizmin gelişmesi için yapılan çalışmalar planlı kalkınma döneminin alt yapısını teşkil etmiştir denilebilir (Sözen, 2007, s. 66).

1960 yılına kadar turizm sektörüne gereken önemi göstermemiş olan devlet, bu yıldan sonra düzenlenen ve uygulamaya başlanan gelişme politikası niteliğindeki beş yıllık kalkınma planlarında, turizmin geliştirilmesi için gerekli önlemlere yer vermiştir. Türkiye, 1963 yılından bu yana, planlı karma ekonomi politikası ilkelerini uygulamaktadır. Bu ekonomik politika "Gelişme ve Kalkınma Politikası" niteliğinde olup ayrıntıları "Beş Yıllık Kalkınma Planları"nda ve "Yıllık Programlar"da yer almaktadır. Kalkınma planları mevcut durumun analizi, araştırılması, kalkınma hedefi ve stratejileri, bu hedeflere ulaşılması için gerekli tüm ilke ve araçları kapsamaktadır (Usta, 2014, s. 204-205).

Çalışmanın amacı, Kalkınma Planları kapsamında turizm faaliyetlerini değerlendirmek ve Türkiye ekonomisine katkılarını irdelemektir. Çalışma, ikincil veri kaynakları incelenerek yapılmıştır. Bu doğrultuda, akademik çalışmalar, raporlar, resmi bildirgeler ve haberler taranarak veriler elde edilmiştir. Bu veriler sonucunda, Turizm Bakanlığı dönemindeki politikalar, teşvikler ve faaliyetler incelenerek etkileri irdelenmiştir. Ayrıca, dönemsel olarak turizmin gelişimi incelenerek, Türkiye ekonomisine katkılarını değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2. TEORİK BİLGİ

2.1. Turizm Planlaması

Planlama, devlet tarafından ulaşılabilecek amaçları belirleyen, tarım, ulaşım, sanayi vb. kesimlerdeki artış ölçüsünü tespit eden ve uygulanması gerekli çareleri önceden gösteren ekonomik, sosyal programın belli süreler için hazırlanması olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2016). Robbins (1994: 187)'e göre ise planlama, amaçların ya da hedeflerin tanımlanması, bu hedeflere ulaşmak için genel stratejinin belirlenmesi, faaliyetlerin eş güdümlü bir şekilde yürütülmesi ve bütünleştirilmesi için kapsamlı bir planlar hiyerarşisi geliştirilmesinden oluşmaktadır (İçöz, Var ve İlhan, 2009, s. 77).

İngiliz iktisatçı H. D. Dickinson'a göre planlama ise, neyin, ne kadar ve kimler için üretileceği gibi temel ekonomik kararların otoritelerce alınması ve ekonomik sistemin bir bütün olarak etraflıca gözden geçirilmesidir. Buna ek olarak İsviçreli iktisatçı I. Svenilson, planlamaya zaman boyutunu ekleyerek, gelecek dönemdeki faaliyetlerin bir plan içinde koordinasyonu olarak tanımlamaya çalışmıştır (Öztürk ve Aslanoğlu, 1998, s. 18-19).

Ekonomide sürekli bir büyümenin sağlanabilmesi için, ekonominin çeşitli alanlarında ve aynı anda büyük yatırımlar yapılması gerekmektedir. Nurkse'ye göre bunun temeli planlama ile olmaktadır. Ancak planlama sayesinde birkaç sanayi dalında birbirini tamamlar ve destekler nitelikte yatırımlar gerçekleştirilebilir (Adaçay, 2013, s. 59).

Kalkınma planlarında yer alan turizm planlaması ise, bir dönemde turizm sektöründe ulaşılmak istenen hedefleri, bu hedeflere varabilmek için yararlanılabilecek araçları, olanakları, yapılacak işleri, iş zamanlamasını ve işlerin sorumlularını gösteren disiplinli bir düzenlemedir (Olalı, 1990, s. 25). Turizm literatüründe turizm planlamasının nedenlerine genellikle turizm planlaması ihtiyacı ya da turizm planlamasının önemi başlıkları ile yer verilmektedir. Genel olarak herhangi bir bölgede turizm planlamasının nedenleri şu şekilde sıralanabilir (İçöz vd., 2009, s. 80):

- Bölgede turizmin kontrolsüz gelişmesini önlemek,
- Arazi kullanımını olumlu olarak kullanmak,
- Çevrede pozitif gelişim yaratmak,
- Toplumsal kültürde olumlu değişme yaratmak,
- Bölgede taşıma kapasitesinin kontrolünü sağlamak,
- Turist sayısını kontrol edebilmek,
- Hizmet kalitesini korumak ve iyileştirmek.

Özetle, bir turistik bölgenin ya da ülkenin iki seçeneği bulunmaktadır; Birincisi, turizmde meydana gelen değişimleri sürekli takip etmek ve bu değişimlere ayak uydurmak. İkincisi ise mevcut durumu değerlendirmek ve bu duruma uygun stratejiler ve planlar geliştirmektir.

2.1.1. Planlı Dönemde Turizm

Türkiye’de 1960 yılından sonraki döneme “planlı dönem” adı verilmektedir. Bu dönem, “1950-1960 plansız döneminin kalkınma anlayışına bir tepki olarak geliştirilmiş ve uygulamaya koyulmuştur. 1961 Anayasası’nda da planlarla ilgili hükümler yer almaktadır (Kozak, vd., 2009, s. 113). Bu doğrultuda Türkiye’de, turizm sektörü ile ilgili ilk ciddi girişimler 1960’lı yıllarda başlamıştır.

Türkiye’de uygulanan planlar, kalkınma tipli plan olarak nitelendirilmektedir. Buna göre turizm planlamaları zaman, mekan ve örgütsel düzey dikkate alınarak yapılmakta ve turizm planlaması türleri bu konulara paralel olarak belirlenebilmektedir. Turizm planlaması, kapsadığı zamana ya da döneme göre, uzun vadeli turizm planlaması, orta vadeli turizm planlaması ve kısa vadeli turizm planlaması olarak 3 aşamada düzenlenebilmektedir (İçöz vd., 2009, s. 104).

Planlı Dönem, 1962 yılında uygulamaya konulan geçici bir planla başlamış ve halen süre gelmektedir. Türkiye’de planlı dönem, genel olarak orta dönem planlama olarak kabul edilen Beş Yıllık Kalkınma Planları ile uygulamaya koyulmuştur. Bu planlama uygulanmadığı zamanlarda ise kısa dönem planlama olan geçiş programları uygulanmıştır. 1978, 1984, 1995 ve 2006 yılı bu geçiş programlarının uygulandığı yıllar olmuştur. Beş Yıllık Kalkınma Planları, ekonomi politikasının hedef, ilke ve yöntemlerini ifade etmektedir. Kalkınma planları parlamentolarda kabul olunan birer kanun niteliği taşır, yıllık programlar ise hükümet kararnamesi mahiyetindedir (Bükey, 2012, s. 26).

Beş yıllık kalkınma planları, kamu yatırımları için zorunlu hedefler, özel kesim yatırımları içinse yol gösterici hedefler içermektedir. Özel sektör, gösterilen hedeflere ulaşmak için çeşitli teşviklerle özendirilmiştir. 1961 Anayasasıyla anayasal bir kurum halini alan “Devlet Planlama Teşkilatı”, hangi özel yatırımların teşvik alacağına karar veren kurum halini almıştır (Coşkun, 2010, s. 21). Beş Yıllık Kalkınma Planlarında, ekonomi politikası için asıl ilke kabul edilen karma ekonomi ve teşebbüs özgürlüğü prensibi, turizm sektörü için de öngörülmüştür (Bükey, 2012, s. 25).

Sonuç olarak, Türkiye’de ekonomi politikalarının geniş bir perspektifle tartışılmaya başladığı 1960’lı yıllar, turizmin de öneminin kavranmaya başladığı yılları ifade etmektedir (Çımat ve Bahar, 2003 s. 3). Turizmin lokomotif görevi üstlenerek kalkınmada oynadığı rol, devlet politikalarının

Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi

belirlenmesinde göz ardı edilmemiştir. Buna göre 1960 sonrasında turizm sektörü için en önemli gelişme, sektörün bir hizmet sektörü olarak kabul edilip, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'na (1963-1967) dâhil edilmesidir.

2.1.1.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Türkiye'de planlı dönemi başlatan 1963 yılı ve sonraki yıllarda Türk turizminde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Turizm politikalarını 1963'ten başlayarak günümüze kadar gelen dönem içinde, temel hedef ve ilkeleri ve sağlanan birtakım gelişmeleri Beş Yıllık Planlarda izleme imkânı bulunmaktadır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile öncelikle ödemeler dengesi açığının kapatılması için turizmden daha geniş ölçüde yararlanılmak istenilmiştir. Bu doğrultuda Türkiye'nin zengin, doğal ve tarihi kaynaklarından yararlanmak, gerekli yatırımları yapmak, tanıtma faaliyetlerine ağırlık vermek temel ilkeler olarak benimsenmiştir (Kozak vd., 2009, s. 114). Diğer bir deyişle, ülkeye daha fazla turist çekebilmek ve ülkenin turistik değerlerini geliştirmek amacıyla, yatırıma, tanıtıma ağırlık verilmesi ve turizm sektörünün alt dallarının canlandırılması öngörülmüştür. Ancak, ülke kaynaklarının sınırlı olması sebebiyle turist talebinin yoğun olabileceği bölgelere öncelik verilmiştir (Kaya, 1997, s. 106).

İlk beş yıllık dönemde yapılacak temel enfastrüktür ve turizm yatırımları ülkenin ticaret filosunun gelişmesini, özellikle ikinci beş yıldan sonra görülmeyen gelir kalemlerinde hızlı bir artış beklenmektedir. Ülke kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle turistik yatırımların turizm potansiyeli yüksek olan bölgelerde yoğunlaştırılması için çeşitli talep ve pazar araştırmaların yapılması, turizmi geliştirmek için diğer ülkelerle ikili turizm anlaşmaları imzalanması ilke olarak kabul edilmiştir (DPT, 1963, s. 426).

Planlı dönemin başlangıcında da Türkiye'de turizme yapılan yatırımlar oldukça düşük seyretmekte ve turizme verilen önem diğer sektörlerle kıyaslandığı takdirde oldukça az olduğu görülebilmektedir.

Tablo 1: Gayri Safi Yatırım Oranları (1963)

Sektörler	1961 Fiyatlarıyla (Milyon TL)	Gayri Safi Yatırım Toplamı Yüzdesi (%)
Tarım	10.548,4	17,7
Madencilik	3.233,0	5,4
İmalat Sanayi	10.089,2	16,9
Enerji	5.134,0	8,6
Ulaştırma	8.159,4	13,7
Hizmetler	3.965,9	6,6
Konut	12.116,0	20,3
Eğitim	4.227,0	7,1
Sağlık	1.346,9	2,3
Turizm	827,0	1,4
Toplam	59.646,8	100

Kaynak: DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), 1963.

Tablo 1.'de 1963 yılında Türkiye'nin Gayri Safi yatırım miktarı 59.646,8 milyon TL olarak görülmektedir. Bu yatırım içerisinde turizmin aldığı pay %1,4'lük oranla oldukça düşük olduğu dikkat çekmektedir.

Dönemin son yılı olan 1967 yılında hedeflenen turist sayısı aşılrken (Gerçekleşme oranı

Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi

%138) turizm gelirlerindeki hedefin ancak yarısına (Gerçekleşme oranı %52) ulaşılmıştır. 1963 yılında 198 bin olan turist sayısı %190 artarak 1967 yılında 574 bine ulaşmıştır. Yine aynı yıllar itibarıyla 1963 yılında 7,7 milyon dolar olan turizm geliri %71 artarak 1967 yılında 13,2 milyon dolara ulaşmıştır. Turist başına harcama düzenli olarak azalmış ve 1963 yılında 39 dolar iken 1967 yılında 23 dolar olmuştur. Turizm gelirlerinin GSMH içindeki payında ciddi anlamda değişme görülmemiştir. Turizm gelirlerinin ihracata oranı 1963 yılında %2,1 iken 1965 yılında %3'e yükselmiş ancak 1967 yılında %2,5'e gerilemiştir. 1965 yılı hedeflerin gerçekleşmesi açısından en başarılı yıl olmuş ve bu yılda turizm gelirlerinin dış ticaret açıklarını kapatma oranı %1,3'e kadar çıkmıştır (Coşkun, 2010, s. 23). Ayrıca, direkt turizm yatırımı olarak kabul edilen, yatak kapasitesini arttırmaya yönelik yatırımlar (otel, motel, pansiyon, tatil köyleri), toplam yatırımların 507,8 milyonunu meydana getirmiştir. İkinci sırayı turistik değerlere yapılan yatırımlar izlemiştir. Propaganda harcamaları 150 milyonla önemli bir harcama kalemi olarak öngörülmüştür (Sözen, 2006, s. 26).

Birinci beş yıllık kalkınma planı sonunda hedefler tam olarak tutturulamamıştır. Turizm gelirleri ancak beklenenin yarısı kadar gerçekleşmiştir. Personel eğitimine önem verilmesi, tanıtma çalışmaları gibi hedefler yeterli örgütlenme olmadığı için yapılamamıştır. Yine birçok konunun mevzuat değişikliği gerektirmesi, imkânların oldukça sınırlı olması hedeflerin gerçekleşmemesinin en büyük nedenlerinden biri olmuştur (Dinçer, 1993, s. 102).

2.1.1.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci plan döneminde turizmin, ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlarından tam olarak istifade etme, turist sayılarını ve turizm gelirlerini artırma çabaları göze çarpan başlıca hedeflerdir. Bu dönemde göze çarpan en önemli husus, turizm yatırımlarının kitle turizmine yönelik olarak amaçlanmasıdır. İç turizmi geliştirme, alt yapı ve örnek tesislerin kamu sektörleri tarafından ele alınması diğer önemli hedeflerdir (Kaya, 1997, s. 106; Kozak vd., 2009, s. 114).

İkinci Plan Döneminde 1968 yılı hariç, plan hedeflerinin gerisinde kalmıştır. Dönemin sonunda 4.828.000 kişi hedeflenmiş, bu hedef 3.982.023 kişi olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleşme oranı %82,5 olmuştur. Dönem sonunda 422 milyon dolar olarak hedeflenen toplam turizm gelirleri 278,9 milyon dolar olarak gerçekleşmiş ve öngörülen hedefler ancak %66,1 oranında tutturulmuştur. Turizm giderlerinde ise dönem sonunda hedeflenen 275 milyon dolar olan toplam gider, 224,8 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1972, s. 616).

Sonuç olarak bu plan döneminde turistik yatırımlar hızlanmış, alt yapı yatırımları yoğunluk kazanmış, devlet teşviki artırılmış, sektöre yabancı sermayenin gelişi kolaylaştırılmış, yeni fonlar oluşturulmuştur. Özellikle devlet tarafından Birinci Plan Dönemi'nde yapımına başlanan otel ve tatil köyleri, İkinci Plan Dönemi'nde tamamlanmış ve işletmeye açılmıştır. Ayrıca İkinci Plan Dönemi'nde konaklama tesisleri daha çok özel sektör tarafından yapılmış ve teşvik tedbirleri ile desteklenmiştir. Bu plan döneminde yıllık %14 oranında artan belgeli tesisler, 1971 yılında 31.235 yatağa ulaşmış ve büyük çoğunluğu Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşmıştır. Turizm sektörü için yetiştirilen personel, nitelik ve nicelik bakımından yetersiz kaldığı gibi elemanların tamamında da ihtisas alanlarında istihdam sağlanamamıştır (Sözen, 2006, s. 27). Ayrıca plan dönemi bitiminde genellikle hedeflere ulaşılmadığı, turizme ayrılan kaynakların büyük oranda imalat sanayine kaydığı görülmüştür.

2.1.1.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Plan süresi içerisinde dış turizmi, iç turizmi ve sosyal turizmi geliştirmek, tanıtma, organizasyon ve denetim faaliyetlerini kitle turizmi esaslarına göre yürütmek temel hedeftir. Bu hedeflere ulaşmak amacıyla, turizm yatırım ve işletmeciliğinde dış ve iç turizm talebine uygun biçimde özel sektöre ağırlık verilmesi planlanmaktadır. Rekreasyon faaliyetlerinin gelişmesi için

Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi

fiziksel tesislere önem verilmeye devam edilmiştir. Bunların yanı sıra kıyıların, turistik ve ulusal park niteliğindeki alanların toplum yararına kullanılmasını ve korunmasını sağlayacak mevzuat hazırlanması, planlanmış ve sosyal turizmin gelişmesine önem verilmiştir (Kozak vd., 2009, s. 114-115).

Bu planda önceki iki kalkınma planı dönemindeki durumlar analiz edilmiş, her iki planda da hedeflenen turizm geliri ve hedeflenen turist sayısına ulaşamadığı vurgulanmış ancak yine de bu dönemdeki gelişmenin dünya ortalamasının üzerinde olduğu vurgulanmıştır. Önceki iki kalkınma planının eksiklikleri üzerinde durulmuş ve kredi eksikliğinden bahsedilmiştir. Plan'ın uluslararası karşılaştırmalar kısmında turizmin yükselen bir değer olduğunun altı çizilmiş, bu pastadan pay almanın gerekliliği vurgulanmıştır (Coşkun, 2010, s. 24).

Bu plan döneminde toplam yabancı gelişleri 8.051.000 kişi olarak hedeflenmiş ancak 7.329.991 kişi ile %91 oranında gerçekleşmiştir. Dönem sonunda toplam hedeflerin altında kalmıştır. Aynı dönem sonunda toplam turizm gelirleri 669,7 milyon dolar olarak hedeflenmiş, %142,1'lik bir oran ile ülkeye 951,5 milyon dolarlık döviz girişi sağlanmıştır. Turizm giderleri ise plan sonunda 402,9 milyon dolar olarak hedeflenmiş, ancak dönem sonunda 876,2 milyon dolar olarak toplam plan hedeflerinin bir hayli üzerinde gerçekleşmiştir. Belgeli tesislerde yatak adedi yılda ortalama %10,2 oranında artarak 50.379 adete çıksa da hedeflenen sayıya ulaşamamıştır. Dış turizm giderleri beklenenden daha hızlı artmıştır. 1972 yılında 59,3 milyon dolar olan turizm giderleri, yılda %35,2 oranında artarak 1977 yılında 268,8 milyon dolara ulaşmıştır (DPT, 1979, s. 21; 67).

Bu dönemde Türkiye'nin turizm tablosu pek iç açıcı rakamlar içermemektedir. Bunun başlıca nedenleri 1973 yılında başlayan ekonomik durgunluk ve petrol bunalımı, dünyada olduğu gibi Türkiye'de de turizm hareketlerini sınırlamış, petrolün varil fiyatı 2 dolardan 40 dolar seviyelerine ulaşmış, bunun sonucu olarak ulaşım maliyetleri artmış, bireylerin satın alma gücü azalmış ve turizm bu durumdan kötü etkilenmiştir. Dolayısıyla, III. Plan döneminde turizm gelirleri istenen düzeye ulaşamamıştır. Ayrıca bu dönemde Türkiye'de başlayan Kıbrıs Barış Harekatı da turizmi olumsuz yönde etkilemiştir (Coşkun, 2010, s. 25).

Birinci, ikinci ve üçüncü Plan dönemlerinin sonuna bakıldığında istenilen sonuçlara ulaşamadığı dikkat çekmektedir. 1963 yılından 1977 yılı sonunu kapsayan 15 yıllık üç Plan dönemi sonunda arzu edilen turist sayısı, turizm gelirleri / giderleri ve yatak kapasitesi açısından şu sonuçlar elde edilmiştir (Turizm İstatistikleri Bülteni 1995, 1996, s. 89; Aktaran: Kaya, 1997, s. 106-107):

- 1963'te 198.841 olan turist sayısı 1977 yılı itibarıyla 1.644.177 sayıya, turizm gelirleri ise yine aynı yıllar arasında 7.659 milyon dolardan 204.877 milyon dolara ulaşmıştır.
- Turizm giderleri ise, 1963 yılında 20.511 milyon dolar iken 1977 yılında 268.528 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.
- 1963 yılında 10.226 olan belgeli yatak sayısı ise 20 yıllık dönemde 65.934 sayısına ulaşmıştır. Bu dönemde yılda ortalama 2.785 yatak kapasitesi oluşturulmuştur.
- Bu planlama dönemleri boyunca turizm yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı ise oldukça düşük kalarak ortalama %1-2 oranında kalmıştır.

Tablo 2: Turizm Gelir-Gider Dengesi

Yıl	Gelirler	Giderler	Fark
1972	103.721	59.333	+ 44.388
1973	171.477	93.005	+ 78.472
1974	193.684	151.997	+ 41.687
1975	200.861	154.954	+ 45.907
1976	180.456	207.893	- 27.437

Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi

1977	204.877	268.528	- 63.651
------	---------	---------	----------

Kaynak: DPT, 1979, s. 67.

Tablo 2.'de görüldüğü üzere Üçüncü Plan dönemi sonunda turizm giderleri turizm gelirlerinden yüksek gerçekleşmiş, dolayısıyla turizm sektörü, ödemeler dengesini olumsuz etkilemiş ve ekonomik kayıplara neden olmuştur.

2.1.1.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Türkiye'ye gelen yabancı sayısı 1.394.200 kişiye, turizm gelirlerinin ise 2.418 milyon dolara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Ülke dışına çıkan vatandaş sayısının 893.500 kişide, turizm giderleri toplamının da 1.027 milyon dolarda tutulması öngörülmüştür. Dördüncü Plan dönemine yaklaşık 55 bin turistik yatak kapasitesi ile girilmiş bulunmaktadır. Turistik yatak kapasitesine Dördüncü Plan döneminde yaklaşık 40 bin yatak daha eklenerek 1983 yılında 95.000 yatak sayısına ulaşılması planlanmaktadır. Dördüncü Plan döneminde turizm sektöründe öngörülen kapasite artışı sağlamak için 18,3 milyar liralık yatırım yapılması planlanmaktadır. Yine bu dönemde konaklama tesisleri yatırımlarının turizmde öncelikli yörelere yoğunlaştırılması ve kitle turizmi gereklerine uygun tesisler kurulması esas alınacaktır (DPT, 1979, s. 242-243).

Türkiye'deki turizm hareketlerini incelerken 1980 sonrası dönemin üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Çünkü bu dönem içerisinde Türkiye'de turizm tarihinde hiç rastlanmayacak bir gelişme hızı yakalanmış, birkaç yıllık süre içerisinde turistik arz kapasitesi, elde edilen döviz ve gelen yabancı sayılarında büyük gelişmeler sağlanmıştır. Bu doğrultuda 1980 sonrasında yaşanan en önemli olay, 24 Ocak 1980 tarihinde uygulamaya konulan "Ekonomik İstikrar Tedbirleri"dir. Bu tedbirler arasında;

- 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu,
- Devalüasyon kararı,
- Yabancı sermaye çerçeve kararnamesi ile ilgili karar,
- Kambiyo mevzuatının değiştirilmesi ile ilgili karar,
- Yurtdışına turistik çıkışlar ile ilgili kararlar yer almaktadır (Kozak, 2009, s. 115).

Şüphesiz bu tedbirler arasında turizmi olumlu yönde etkileyen en önemli karar, 2634 sayılı "Turizmi Teşvik Kanunu" olmuştur. 1982 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu, sektörün gelişmesine önemli katkı sağlamıştır. Örneğin; 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'nun yürürlüğe girdiği 1982 yılından bugüne, Türkiye'ye gelen turist sayısında yaklaşık 22 kat, turizm gelirlerinde ise yaklaşık 62 kat artış kaydedilmiştir. Söz konusu rakamlarda turizm işletmelerine sağlanan teşvik ve destekler önemli bir paya sahiptir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012).

Turizmin milli ekonomi açısından taşıdığı önem ve turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmeler bakımından karşılaşılan bazı önemli sorunlar, her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de devletin turizm sektörünü teşvik etmesini ve bazı koruyucu önlemler almasını gerektirmiştir (Olalı, 1990, s. 213).

Bu yasal düzenlemeyle birlikte turizm sektörüne Türkiye'de o zamana dek uygulanmayan pek çok teşvik getirilmiştir. Bunlar:

- Düşük faizli kredi,
- Yatırım indirimi,
- Finansman fonu istisnası,
- Bina inşaat istisnası,
- Vergi, resim, harç istisnası,

Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi

- Teşvik primi,
- Döviz tahsisi,
- Katma değer vergisi erteleme,
- Yabancı personel çalıştırma,
- Elektrik, hava gazı ve su ücretlerinde indirim ve
- Haberleşmede sağlanan kolaylıklardır (Coşkun, 2010, s.27-28).

2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu'na dayanılarak izleyen yıllarda turizm ile ilgili olarak bazı yönetmelikler ve diğer yönetsel düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. Bunlardan bazıları (Kozak vd., s. 116):

- Turizm yatırım ve işletmelerinin niteliklerine ilişkin yönetmelik,
- Belgeli turizm işletmelerinde yabancı personel ve sanatkârların çalıştırılması hakkında yönetmelik,
- Yat turizmi yönetmeliği,
- Kamu arazisinin turizm yatırımlarına tahsisi hakkında yönetmelik,
- Turizm yatırım, işletme ve kuruluşlarının denetimi hakkında yönetmelik,
- Av turizmi yönetmeliği,
- Talih oyunları yönetmeliği,
- Turizm işletmelerinin bakanlıkla, birbirleriyle ve müşterileriyle ilişkileri hakkında yönetmelik,
- Turizm alanlarında ve turizm merkezlerinde imar planlarının hazırlanması ve onaylanmasına ilişkin yönetmelik,
- 355 sayılı Turizm Bakanlığı'nın teşkilat ve görevleri hakkında kanun hükmünde kararname,
- Profesyonel turist rehberliği yönetmeliği,
- Konaklama ve yeme-içme işletmeleri personeli yetiştirme temel eğitim kursları yönetmeliği,
- Turizm eğitim merkezleri (TUREM) kuruluş yönetmeliği.

Dördüncü plan dönemi sonunda yabancı turist sayısının 2.117.094 kişiye, ülke dışına çıkan vatandaş sayısının ise 2.071.189 kişiye ulaşmasıyla planlananın çok üzerinde bir artış kaydedilmiştir. Bu dönem sonunda turizm gelirleri 840 milyon dolar, turizm giderleri 276,8 milyon dolar, net döviz geliri ise 563,2 milyon dolar olarak beklenenin altında gerçekleşmiştir. Bu dönemde canlandırılması planlanan iç turizm hareketlerinde istenilen düzeye ulaşılamamıştır (Bozok ve Şahin, 2009, s. 273).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma döneminde hedeflerin bir hayli altında kalınmasının yanında bu Beş Yıllık Dönemde 2634 sayılı yeni "Turizmi Teşvik Kanunu" ve bu kanunu destekleyen yönetmelikler çıkarılarak, bu dönemde turizme büyük önem verilmiştir. Özel sektöre, yabancı sermaye girişlerine, turizm alt yapısı, fiziksel planlama, sosyal ve kitle turizmine, doğal ve tarihsel çevrenin korunmasına, milli parklar kurulmasına, kıyı şeridinin korunması ve turizm eğitimine değer verilmiştir (Karşlı, 1997, s. 106).

2.1.1.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Plan döneminde Türkiye'nin doğal, tarihi ve kültürel varlıklarının turizm amacıyla değerlendirilmesi, doğal ve çevre değerlerinin turizm amaçlı kullanımı, korunmaları ile turizm geliştirme stratejilerinin entegrasyonunun sağlanması ilkeleri yer almaktadır (Kozak vd., 2009, s. 117). Plan dönemine ait en dikkat çeken nokta, ilk defa çevrenin korunmasından bahsedilmiş olmasıdır. Diğer bir ifadeyle, turizmin sürdürülebilirliği artık önem teşkil etmeye başlamıştır.

Bu plan döneminde dış turizm gelirlerinde yılda ortalama %14,2, giderlerin ise %18,9 artışla dönem sonunda, 540 milyon dolarlık net döviz geliri sağlanması, Türkiye'ye gelecek turist ve ziyaretçi sayısı yılda %10,8 artışla 12,3 milyon kişi, yurt dışına gidecek vatandaş sayısının ise yılda

Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi

ortalama %3,5 artışla 1.217,8 kişi olması, belgeli konaklama tesisleri kapasitesinin inşa halindeki tesislerin yaratacağı ilave 38 bin yatak ile dönem sonunda 100 bin yatağa ulaşması hedeflenmiştir. Bu planda turizm politikası, turizm gelirlerini arttırmak, turist sayısını arttırmak, belgeli turistik konaklama tesis kapasitesini arttırmaktır (DPT, 1984, s. 120).

Turizm, 1985 yılından sonra ekonominin geneli içinde üstüne düşeni fazlasıyla yerine getirmiştir. Son yıllarda, global olarak yaşanan mali kriz ve durgunluk, turizm sektörünü de etkilemiş ve bu durum devletin kalkınma politikaları içinde ağırlıklı olarak yerini almıştır (Çımat ve Bahar, 2003 s. 6). Gülbahar (2008, s. 165), 1980’li dönemi şu şekilde yorumlamıştır: “Uygulanan dışa açılma politikaları, sektörün atılım yapmasına yönelik çıkarılan kanunlar ve yapılan düzenlemeler sonucunda, Türk turizminin gelişmesi her ne kadar hızlı ve plansız bir şekilde gerçekleşmiş ve sürdürülebilir olmaktan uzak kalmışsa da, 1980’lerin sonunda turist sayısı beş kat, turizm gelirleri ise on kat artmıştır.”

Beşinci Plan dönemi sonucunda bütün hedefler aşılmıştır. Planlı dönemler boyunca yabancı gelişleri ve turizm gelirleri hedeflerinin en fazla gerçekleşme oranı Beşinci Plan’da elde edilmiştir. Bu dönemde çıkarılan kanunlar, yönetmelikler ve siyasal düzenlemeler en üst noktaya ulaşmıştır. Plan döneminde toplam yabancı turist sayısı 12,3 milyon kişi hedeflenirken gelen yabancılar 16.493.433 kişiye ulaşarak %134,1 gerçekleşme oranına ulaşmıştır. Aynı dönemde hedeflenen turizm gelirleri, 3.338,2 milyon dolar iken gerçekleşen toplam turizm gelirleri 9.329,9 milyon dolar olmuş, dönem toplamının gerçekleşme oranı %275,4 gibi yüksek bir oran tutturulmuştur. Turizm giderlerinde ise hedeflenen toplam rakam 1.217,8 milyon dolar iken gerçekleşen rakam hedeflerin bir hayli üzerinde, 2.007,09 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Yatak sayısı 38 bin olarak öngörüldüğü halde, bu sayının iki katından da fazla artarak 77.820 olmuştur (Sözen, 2006, s. 42-43).

2.1.1.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı Plan döneminde turizmin çeşitlendirilmesi amacıyla gerekli teşviklerin uygulanması, eğitilmiş personel açığının kapatılması, turizm altyapı ve üstyapı kalitesinin artırılması, tarihsel ve fiziksel çevrenin korunmasına özen gösterilmesi, seyahat acentelerinin teşvik edilmesi, turizm mevsimini uzatmayı amaçlayan önlemlerin alınması, aile pansiyonculuğunun ve sosyal turizmin teşvik edilmesi amaçlanmaktadır (Kozak, 2009, s. 117).

1989 yılında 2.556,5 milyon dolar olacağı tahmin edilen turizm gelirin Altıncı Plan döneminde yılda ortalama %13,6 oranında artarak, 1994 yılında 5.514 milyon dolara ulaşacağı, böylece dönem sonunda net döviz gelirin 4.480 milyon dolar olacağı; Türkiye’ye gelecek turist ve ziyaretçi sayısının planlı dönemde yılda ortalama % 8,2 artarak 5 milyon kişiden 7,4 milyon kişiye, yurt dışına çıkacak vatandaş sayısının ise yılda ortalama %4,8 artarak 2,2 milyon kişiden 2,8 milyon kişiye ulaşacağı tahmin edilmiştir. Beşinci plan dönemi sonunda 145 bin yatak olacağı tahmin edilen belgeli konaklama tesisleri kapasitesinin, inşa halindeki ve proje aşamasındaki tesislerin tamamlanmasıyla, dönem sonunda 350 bin yatağı aşması beklenmiştir (DPT, 1989, s. 281).

Sektörde 1989 yılında 146 bin olan Turizm Bakanlığı’ndan belgeli yatak sayısı, Altıncı Plan dönemi sonunda 314 bine ulaşmıştır. 1989 yılında Türkiye’ye gelen 4.5 milyon turist 2.6 milyar dolar döviz bırakırken, 1994 yılında Türkiye’yi 6.7 milyon turist ziyaret etmiş ve turizm geliri 4.3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1995, s. 162).

Turizm talebi, yatırımları uyarmış ve teşvik etmiştir. 1990 yılında sektöre yapılan yatırım 2,6 trilyon TL olmuş ve bunların %85’i özel kesim tarafından üst yapıya yönelik olarak yapılmıştır. Bu durum, toplam turizm yatırımları içinde özel sektörün payının arttığını ve çıkarılan teşvik yasalarının olumlu etkisinin olduğunu göstermektedir (Özaslan, 1992, s. 12).

Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi

Altıncı Plan dönemindeki olumlu gelişmelere karşın, Akdeniz çanağındaki ülkelerle kıyaslandığında yatak kapasitesi, teknik altyapı (kanalizasyon, su, yol, çöp toplama ve imha, arıtma), tanıtım ve pazarlama, turizm eğitimi, ulaştırma (hava, deniz ve kara taşımacılığı), tur operatörlüğü, seyahat acenteciliği gibi önemli konularda yetersizliklerin sürdüğü görülmektedir. Altyapının finansmanına mahalli idarelerin ve kullanıcıların etkin olarak katılımının sağlanamaması ve kamu finansman imkânlarının kısıtlı olması nedenleriyle Akdeniz-Ege Turizm Altyapısı ve Kıyı Yönetimi (ATAK) Projesi programlanan şekilde yürümektedir. Diğer taraftan yat limanlarının yetersizliği ve inşaatlarının kaynak sorunu nedeniyle uzun sürmesi sektörü olumsuz yönde etkilemektedir.

Ayrıca dışa açılma döneminde uygulanmakta olan genel teşvikler içerisinde turizm yatırımlarını 1985 yılından itibaren önemli oranlarda artırma özelliği olan hibe destekleri, 1991 yılından sonra uygulamadan kaldırılmıştır. Kaynak Kullanım Destekleme Primi diye adlandırılan bu finansman desteği, 1991 yılında Kaynak Kullanım Destekleme Kredisi ve 1992 yılında Fon Kaynaklı Kredi şekline dönüştürülmüştür (Şahin, 1989, s. 308-309).

2.1.1.7. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

1995-2000 dönemini kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, turizm çeşitliliğine ve tanıtım, pazarlama çalışmalarına önem verilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Yatak kapasitesinin artırılması yoluyla kitle turizminin her şeyden önce geldiği dönemin geride kaldığına ve turizmde sürdürülebilirlik kavramının öneminin anlaşıldığına dair sektörün diğer sorunlarına yönelik politika önerileri taşıması bakımından da önemlidir (Bükey, 2012, s. 33). Makro düzeyde Türkiye’de turizm politikalarına yön veren politikalar, artık turizmin diğer sorunlarının çözümüne yönelmişlerdir (Kozak, 2009, s. 119). Ayrıca sektörde hizmet kalitesinin yükseltilmesi için sertifikasyon sistemine geçiş öngörülmüştür (Bozok ve Şahin, 2009, s. 277).

Bu dönemde, "Turizm Bakanlığı Teşkilat Kanunu", "Türkiye Turistik Otelciler ve İşletmecileri Birliği Yasası", "Deniz Turizm Birliği", "Pansiyon İşletmecileri ve Türkiye Pansiyon İşletmeciliği Birliği", "Rehberler Birliği" yasalarının çıkartılması öngörülmüştür (Bükey, 2012, s. 33).

Yedinci Plan döneminde turizm gelirlerinin 2000 yılında 10,3-13,8 milyar dolara ulaşması, böylece Yedinci Plan dönemi sonunda net turizm gelirin 8,5-11,9 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Türkiye'ye gelecek turist ve ziyaretçi sayısının Yedinci Plan döneminde 13-17 milyon kişiye, yurtdışına çıkacak vatandaş sayısının ise 4,5-4,8 milyon kişiye ulaşacağı tahmin edilmektedir. Turizm Bakanlığı'ndan belgeli konaklama tesisleri yatak kapasitesinin, inşa halindeki ve proje aşamasındaki tesislerin tamamlanmasıyla Yedinci Plan dönemi sonunda yaklaşık 800 bin olması, belediyeden belgeli tesislerle birlikte toplam yatak sayısının 1,3 milyon yatağa ulaşması beklenmektedir (DPT, 1995, s. 162).

Yedinci Beş Yıllık Plan Dönemi'nin ilk iki yılı olan 1996 ve 1997 yıllarında hedefler yaklaşık olarak tutturulmuştur. Ancak dönem sonunda 13-17 milyon turist hedefinin çok altında kalınmıştır. 1997 yılında 9.689 milyon turist gelmiş, 1998 yılında bu oran ise hemen hemen hiç artmadan 9.752 milyon turist olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılında ise, bir önceki yıldan yaklaşık %23,3'lük bir düşüş ile sayı 7,5 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde yabancı turist gelişlerinde, özellikle 1997 yılından sonra yaşanan olumsuz gelişmeler, turizm gelirlerine de yansımış ve 1998 yılında bu gelirler, bir önceki yıla göre %3,5 bir azalmayla 7,8 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1999 yılında da bir önceki yıla göre yaklaşık %27,8 oranında bir azalma ile turizm gelirleri 5,2 milyar dolar olmuştur (DPT, 2000, s. 166).

2.1.1.8. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi

Bu plan döneminde turizm ile ilgili kararların turizm pazarlamasına daha fazla önem verilmesi, fiziksel çevrenin, sit alanlarının ve tarihi mekânların korunması, turizmin çeşitlendirilmesi ve küçük ve orta ölçekli kuruluşların desteklenmesi konularına yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bu plan dönemiyle ilgili olarak dikkati çeken politikalar arasında; ülkenin rekabet gücünün geliştirilmesi, değişen tüketici tercihlerinin dikkate alınması, yerel halkın turizmle ilgili kararlara katılmasının sağlanması, Turizm Sektörü Ana Planı'nın geçilmesi, mevsimlik yoğunlaşmanın azaltılması gibi konular bulunmaktadır (Kozak, 2009, s. 119).

Sekizinci Plan dönemi sonunda Türkiye'ye gelecek turist ve ziyaretçi sayısının 13,6 milyon kişiye, yurtdışına çıkacak vatandaş sayısının ise 8,5 milyon kişiye ulaşması beklenmiştir. Dünya turizm gelirlerinden alınan payın artırılması ve dönem sonunda turizm gelirlerinin 11,6 milyar dolara ulaşması, Turizm Bakanlığı'ndan belgeli konaklama tesisleri ve belediye belgeli yatak kapasitesinin 751 bin, inşa halindeki ve proje aşamasındaki tesislerin tamamlanmasının yanı sıra kamu kampları ve ikincil konutlardaki turizme açılan yataklarla birlikte toplam yatak kapasitesinin 1,2 milyona ulaşması planlanmıştır (DPT, 2000, s. 40, 167). Dış talebin olumlu seyredeceği, turizm gelirlerinin önemli ölçüde artacağı ve Plan döneminin ilk iki yılında tüketim artışını sınırlı tutacak politikaların uygulanacağı varsayımıyla toplam mal ve hizmet ihracatının ortalama yıllık %8,4 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Buna karşılık mal ve hizmet ithalatının aynı dönemde ortalama yıllık %8,2 oranında artması beklenmektedir.

Turizm, yarattığı katma değer, istihdam ve döviz geliri bakımından Türkiye ekonomisinde son 20 yılda önemli atılım gösteren sektörlerden biri olmuştur. Türk turizminin uluslararası turizm geliri içindeki payı 2000 yılında %1,6 iken 2005 yılında %2,9'a ulaşmıştır. Aynı dönemde yabancı turist sayısı 10,4 milyon kişiden, 21,1 milyon kişiye artmış, turizm geliri ise 7,6 milyar dolardan 18,2 milyar dolara yükselmiştir. Turist sayısı ve döviz gelirlerindeki bu artışla Türkiye, dünyada en çok turist kabul eden ülke sıralamasında 12., gelirlerde ise 8. sırada yer almaktadır. Ayrıca, 2000 yılında 352 bin olan Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan belgeli yatak kapasitesi, 2005 yılında 450 bine, 350 bin olan belediye belgeli yatak sayısı ise 400 bine yükselmiştir. Yatırım aşamasında ise 260 bin yatak bulunmaktadır (DPT, 2006, s. 35).

Türkiye'de son yıllarda yatak kapasitesindeki hızlı artışa ve kaydedilen önemli gelişmelere rağmen tanıtım ve pazarlama konusunda yapısal bir reform gereği hissedilmektedir. Turizm eğitiminde henüz mesleki belgelendirme sistemine geçilememiş olması ise hizmet kalitesini olumsuz etkilemektedir.

2.1.1.9. Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)

2007- 2013 yılları arasını kapsayan bu plan, Türkiye'nin "Turizm Eylem Planı"nı oluşturmaktadır. Dokuzuncu kalkınma planı, uluslararası rekabetin ve değişimin yoğunlaştığı bir döneme rastlamaktadır. Plan, bu yönüyle de ülkenin her alanda gerçekleştireceği dönüşümleri ortaya koyan temel bir dokümandır. Bu plan, istikrar içerisinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçüde rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen, AB'ye üyelik için uyum sürecini tamamlamış bir "Türkiye Vizyonu" ve "Uzun Vadeli Strateji (2001-2023)" çerçevesinde hazırlanmıştır. Tarım ve turizm başta olmak üzere, çevreye duyarlı sektörlerde ekolojik potansiyel değerlendirilecek, koruma-kullanma dengesi gözetilecektir (DPT, 2006, s. 74).

Turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımını iyileştirmek ve dış pazarlarda değişen tüketici tercihleri de dikkate alınarak yeni potansiyel alanlar yaratmak amacıyla varış noktası yönetimine ağırlık verilerek golf, kış, dağ, termal, yat, kongre turizmi ve eko turizm ile ilgili yönlendirme faaliyetleri sürdürülecektir. Turizm sektörünün uzun vadeli ve sağlıklı gelişmesini sağlamak üzere "Turizm Sektörü Ana Planı" hazırlanacaktır. Turizm eğitimi ve kalitesinde standardizasyonu, verimlilik ve iş kalitesinin gelişmesini ve istihdam için gerekli beceri düzeylerinin belirlenmesini

sağlayacak belgelendirme sistemi getirilecektir (DPT, 2006, s. 82).

Turizm gelirlerinin Dokuzuncu Kalkınma Plan dönemi sonunda 36,4 milyar dolara, ziyaretçi sayısının 38 milyona, yurtdışına çıkacak vatandaş sayısının ise 15 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Yine bu plan dönemi sonunda belgeli toplam yatak sayısının 950 bin olması, inşa halindeki ve proje aşamasındaki tesislerin tamamlanması ve ikinci konutlardaki turizme açılan yataklarla birlikte, toplam yatak sayısının 1,3 milyona ulaşması beklenmektedir (DPT, 2006, s. 61).

Ödemeler dengesinde turizm gelirleri, 2007-2012 döneminde yıllık ortalama %6,9 oranında artarak 2012 yılında 25,7 milyar dolara ulaşmıştır. 2007-2012 döneminde Türkiye’de yabancı ziyaretçi sayısı yıllık ortalama %8,2 oranında artarak 31,8 milyon kişiye, revize edilen istatistiklere göre turizm geliri yıllık ortalama %7,9 oranında artarak 29,4 milyar dolara ulaşmıştır. 2006-2012 döneminde yabancı turist sayısı ve turizm geliri yaklaşık %60 oranında artmış olmasına rağmen turist başına elde edilen gelir seviyesinin düşüklüğü devam etmektedir. Türkiye, 2012 yılında dünyada en çok turist kabul eden ülke sıralamasında 6’ncı, gelirlerde ise 12’nci sırada yer almıştır. 2006 yılında 509 bin olan Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndan belgeli yatak kapasitesi, 2012 yılında 716 bine, 396 bin olan belediye belgeli yatak sayısı ise 505 bine yükselmiştir. Yatak sayısı açısından Dokuzuncu Kalkınma Planında hedeflenen 950 bin belgeli yatak sayısı aşılmış ve 2012 yılında 1,2 milyon yatak kapasitesine ulaşılmıştır (DPT, 2013, s. 22, 66, 113).

Türkiye’de turizm, ağırlıklı olarak kitle turizmine dayanmaktadır. 2007-2012 döneminde ziyaretçi başına harcama ortalama 784 dolar seviyesinde seyretmiştir. Sektörde tanıtım ve pazarlamanın iyileştirilmesi, tanıtımın finansmanına özel sektörün daha fazla katılımı önemini korumaktadır. Ayrıca, mesleki belgelendirme sistemiyle ilgili başlatılan çalışmaların sektörün tüm çalışanlarını kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması ihtiyacı bulunmaktadır.

Sürdürülebilir turizmin özendirilmesi amacıyla, 2008 yılında çevreye duyarlı konaklama tesislerinin standartları belirlenmiş ve belgeleme çalışmalarına başlanmıştır. Turizm merkezlerinde artan yapılaşma, altyapı eksikliği ve çevre sorunlarının giderilmesi, yatırımların turizm odaklı gelişme planlarına uyumunun sağlanması önem arz etmektedir.

2.1.1.10. Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018)

Dünyadaki eğilimler, bireylerin eğitim ve refah düzeyindeki yükselmenin artarak devam edeceğini ve turizmde deneyimli gezgin grubunun büyüyeceğini göstermektedir. Turist tercihleri kutuplaşacak, yenilik ve çeşitlilik talebi artmaya devam edecek, konfor ve macera motifleri ağırlıklı hale gelecektir. Bu kapsamda, turizmin çeşitlendirilmesi ve hizmet kalitesinin yükseltilmesi önem taşımaktadır. Türkiye’nin mevcut tarih, doğa ve kültür varlığını; sağlık turizmi, kongre turizmi, kış turizmi, kurvaziyer turizmi ve kültür turizmiyle bütünleştirerek turizm sektörünü geliştirme potansiyeli bulunmaktadır. Plan döneminde özellikle sağlıklı yaşama yönelik kaplıca, SPA ve benzeri imkânlar ile sağlık altyapısının değerlendirilerek, sağlık turizminin geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bunların yanı sıra yurtiçi ve yurtdışındaki kültür mirasımız, toplumun kültür, tarih ve estetik bilincini geliştirecek, kültür turizmine katkı sağlayacak ve afet riskini dikkate alacak şekilde korunacaktır (DPT, 2013, s. 45, 114).

Bu dönemde genel amaç ve hedeflere baktığımız zaman, turizmde nitelikli işgücü, tesis ve hizmet kalitesiyle uluslararası bir marka haline gelmesi; daha üst gelir grubuna hitap edecek şekilde turizm ürün ve hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve iyileştirilmesi; turizm değer zincirinin her bileşeninde kalitenin artırılması ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde bölgesel kalkınmada öncü bir sektör haline gelmesi temel amaçtır. Sektörde, doğal ve kültürel değerlerin koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi ve nitelikten ödün vermeden sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Politikalar kapsamında bu dönemde, sağlık turizmi başta olmak üzere, kongre turizmi, kış turizmi, kurvaziyer turizmi, golf turizmi ve kültür turizmine ilişkin altyapı eksiklikleri tamamlanarak pazarın çeşitlendirilmesi sağlanacak ve alternatif turizm türlerinin gelişimi desteklenecektir. Turizm türleri bütüncül bir şekilde ele alınarak “Varış Noktası Yönetimi” kapsamında yeni projeler hayata geçirilecektir. Pazardaki ve müşteri profilindeki gelişmeler sürekli izlenerek dış tanıtım faaliyetleri etkinleştirilecektir. Turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin, STK’ların ve halkın turizmle ilgili kararlara katılımı artırılacaktır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

1960 yılına kadar turizm sektörüne gerektiği önemi göstermemiş olan devlet, bu yıldan sonra düzenlenen ve uygulamaya başlanan, gelişme politikası niteliğini taşıyan, beş yıllık kalkınma planlarında turizmin geliştirilmesi için gerekli önlemlere yönelmiştir. Böylece Türkiye, 1963 yılından beri planlı karma ekonomi politikası ilkelerini uygulamaktadır. Bu ekonomik politika “Gelişme ve Kalkınma Politikası” niteliğinde olup, ayrıntıları Beş Yıllık Kalkınma Planlarında yer almaktadır. Kalkınma Planları, mevcut durumun analizini, araştırılmasını, kalkınma hedefi ve stratejilerini, bu hedeflere ulaşılması için gerekli tüm ilke ve araçları kapsamaktadır.

Türkiye’de devletin rolünün, özellikle ekonomik büyüme ve istikrar, istihdamın artırılması, bölgesel gelişmişlik düzeyinin dengelenmesi, yatırım yoluyla sanayileşme politikalarının yönlendirilmesi, ekonominin dış rekabete açılması gibi politikaların üzerine kurulduğu gözlenmektedir. Bu amaçla birçok yasal düzenleme gerçekleştirilmiş, kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır.

Özetle diyebiliriz ki destinasyon olarak Türkiye 1977-1987 yılları arasında başlangıç, 1987-1997 yılları arasında büyüme, 1998’ten itibaren ise olgunluk dönemine giriş sinyalleri vermeye başladığı gözlemlenmektedir. Bu teşhise göre yapılması gereken toplam kalite yönetimine ağırlık verilmesi ve beraberinde tanıtımdaki etkinliği artırılması gerekmektedir (Bükey, 2012, s. 21).

4. KAYNAKLAR

- Adaçay, F. R. (2013). Kalkınma ve sanayileşme stratejileri. B. Günsoy, & C. Özsoy içinde, *İktisadi Kalkınma* (s. 56-87). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayınları.
- Bükey, A. (2012). *Bölgesel kalkınma ve il stratejik planlarında turizm stratejilerinin ele alınışı: karşılaştırmalı bir değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı. Sakarya.
- Bozok, D. ve Şahin, S. (2009). Türkiye’de uygulanan turizm politikaları. Ş. Çavuş, Z. Ege, & O. E. Çolakoğlu içinde, *Türk Turizm Tarihi: Yapısal ve Sektörel Gelişim* (s. 255-288). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Coşkun, N. (2010). *Türkiye’de turizm politikaları ve turizm sektörü üzerindeki etkileri*. Uzmanlık Tezi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Çımat, A. ve Bahar, O. (2003). Turizm sektörünün Türkiye ekonomisi içindeki yeri ve önemi üzerine bir değerlendirme. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 6, s. 1-18.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Kalkınma planı (Birinci Beş Yıl) 1961-1967*.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1967). *Kalkınma planı (İkinci Beş Yıl) 1968-1972*.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1972). *Kalkınma planı (Üçüncü Beş Yıl) 1973-1977*.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). *Kalkınma planı (Dördüncü Beş Yıl) 1979-1983*.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1984). *Kalkınma planı (Beşinci Beş Yıl) 1985-1989*.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1989). *Kalkınma planı (Altıncı Beş Yıl) 1990-1994*.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1995). *Kalkınma planı (Yedinci Beş Yıl) 1996-2000*.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000). *Kalkınma planı (Sekizinci Beş Yıl) 2001-2005*.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). *Kalkınma planı (Dokuzuncu Beş Yıl) 2007-2013*.
- Diñer, M. Z. (1993). *Turizm ekonomisi ve Türkiye ekonomisinde turizm*. İstanbul: Filiz Kitabevi.

Kalkınma Planları Kapsamında Turizm Endüstrisinin Değerlendirilmesi

- İçöz, O., Var, T. ve İlhan, İ. (2009). *Turizm planlaması ve politikası*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Kalkınma planı (Onuncu Beş Yıl) 2014-2018*.
- Karşlı, H. (1997). *Türkiye’de planlı dönemde turizm yatırımları ve uygulanan politikalar*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, İ. (1997). *Sürdürülebilir turizm kalkınması ve ülkemiz açısından bir değerlendirme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Anabilim Dalı. Balıkesir.
- Kozak, N., Kozak, M. A., ve Kozak, M. (2009). *Genel turizm: ilkeler-kavramlar* (8. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Olalı, H. (1990). *Turizm politikası ve planlaması*. İstanbul: İşletme Fakültesi Yayınları.
- Özaslan, İ. (1992). *Turizm toplantıları (1990-1991: İstanbul-Antalya)*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Öztürk, A., ve Aslanoğlu, M. (1998). *Ekonomik planlama*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Sözen, M. Ö. (2006). *1982 sonrası dönemde Türkiye’de uygulanan turizm politikaları ve turizm politikalarının Çanakkale ekonomisine etkileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Çanakkale.
- Sözen, M. Ö. (2007). 1982 Sonrasında Türkiye’de uygulanan turizm politikalarının Çanakkale turizmüne etkileri. *Sosyo Ekonomi*, 2, 63-88.
- Şahin, A. (1989). 21. yüzyıla girerken Türkiye’nin turizm sektörüne uyguladığı teşvik politikalarının genel bir değerlendirilmesi. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 47(1-4), 307-322.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2012). *Türkiye’de turizm sektörüne sağlanan teşvik ve destekler*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü.
- Türk Dil Kurumu. (2016, Ocak 15). *Güncel türkçe sözlük*. tdk: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.56a69982776a37.72240983
- Turizm istatistikleri bülteni 1995. (1996). Ankara: TB Yayınları.
- Usta, Ö. (2014). *Turizm: genel ve yapısal yaklaşım* (4. baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zengin, B. (2010). Turizm sektörünün türkiye ekonomisine reel ve moneter etkileri. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 5(1), s. 102-126.